Zulukulturen, Sydafrikas värdighet

Efter en resa till Sydafrika har man en viss uppfattning om de olika sakernas tillstånd. Efter flera resor blir bilden alltmer gåtfull och svårtolkad. Den som vill strukturera sina intryck och göra generaliseringar får det svårt. Varje påstående kan direkt bemötas med sin motsats som är lika sann.

Den bild av Sydafrikas kulturliv och i synnerhet dess musikliv som jag i mitt arbete med musikbistånd i Sydafrika mödosamt försöker ställa samman är inte enkel. Det mest slående är den ständiga förändringen - hur alla de många kulturerna oavbrutet blandas om i nya kombinationer och till och med muterar till helt nya oväntade former. Här, där Afrika är som smalast, möts europeisk, afrikansk och asiatisk kultur.

För att det svenska bistånd som vi förmedlar skall bli så ändamålsenligt som möjligt måste vi kunna orientera oss i detta myller av kulturyttringar. Därför försöker vi vid varje resa att lyfta på någon ny sten, och nästan alltid blir vi överraskade och omtumlade - vi måste ompröva vår uppfattning. Vi har tidigare upptäckt den stora religiösa rörelsen Zionisterna (ZCC) som inte har med judendom att göra, men som kraftfullt mobiliserar miljoner svarta sydafrikaner och utövar en mycket speciell musik. Tänk er en blandning av hymn, militärorkester, säckpipa och inhemsk afrikansk folklore.

En annan upptäckt var mötet med den rika körtradition som finns i KwaZulu Natal provinsen och som kallas isicathamiya. De ensamma männen i arbetarhärbärgena sätter ihop körer och sjunger en säregen blandning av sakral musik, barbershop och kammarkör tillsammans med dans och rörelse. En stor mängd sådana körer tävlar oavbrutet i Durban. Varje lördagsnatt fram till sjutiden på morgonen pågår tävlingarna. Männens flickvänner svärmar runt körerna och gör särskilda högtidliga gester, lämnar över smycken och sedlar till deras utvalda, medan kören likt en organism sakta rör sig runt lokalen. Man har vita handskar och uniform klädsel, t ex städrockar från något varuhus.

Denna gång upptäckte vi vidden och djupet hos den rika och vitala musiktradition som lever hos zulufolket i KwaZulu Natal. Att vi inte kommit i kontakt med den tidigare har troligen att göra med zulukulturens komplicerade ställning i det sydafrikanska samhället.

Vi känner Sydafrika som ett efter afrikanska mått relativt modernt land. De stora städerna, media och det offentliga livet har en stark västerländsk prägel. Genom landets koloniala förflutna märks europeiskt inflytande inom snart sagt alla områden - till och med det som vi vill kalla afrikansk kultur.

Den första demokratiskt valda regimen med den sympatiske president Mandela i spetsen var på gott och ont mycket europeiserad. Många ledande svarta politiker inom ANC - det ledande politiska partiet - har fått sin utbildning vid västerländska universitet och ofta levt i landsflykt i tiotals år. Det innebär att både Mandela och Mbeki idag har svag anknytning till genuin (syd)afrikansk kultur.

I östra delen av Sydafrika, i KwaZulu-Natal finns zulufolket. Det har ett stolt förflutet som ett framgångsrikt krigarfolk som under 1800-talet beredde de europeiska kolonisatörerna stort besvär. Sin storhet hade man i början av 1800-talet under hövdingen Shaka, som styrde ett stort landområde man erövrat av andra stammar.

Idag får denna starka självmedvetenhet hos zulufolket en politisk form. Inkathapartiet med Mangosuthu Buthelezi i spetsen har åren efter det första presidentvalet varit en bitter rival till både Nelson Mandela och ANC. Jag tänker inte beröra denna infekterade del av sydafrikansk politik, men frågan har en allvarlig baksida.

Eftersom de politiska spänningarna leder till direkt konfrontation mellan anhängare till Inkatha och ANC, dödas svarta av svarta i en oändlig vendetta. I princip bor män från zulufolket i arbetarhärbärgen i exempelvis Johannesburg. De är gruvarbetare och är anhängare till Inkatha. Härbärget ligger ofta nära ett township, där de fattiga invånarna är ANC-anhängare. En mängd illegala vapen gör att det oavbrutet uppstår skottlossning. Vi inbjöds entusiastiskt att nästa gång besöka ett härbärge i Alexandra i Johannesburg, dock på egen risk. En besökande bil från holländska ambassaden hade lämnat området med sexton kulhål.

Detta våld och de hårda politiska motsättningarna har också slagit tillbaka mot zulukulturen som helhet. Trots rikedomen, inte minst musikaliskt och när det gäller dans, lever denna kultur relativt isolerad från det övriga Sydafrika. Zulukulturen kan uppfattas som upprorisk och ses med misstro av makthavare. Många har säkert sett bilder av joggande sydafrikaner med spjut och påkar, s k ”traditionella vapen” vilket är zulukulturens signum och som ingen president vågar ifrågasätta eller förbjuda. Vi har till och med blivit avrådda från Sida att starta biståndsprojekt i KwaZulu Natal.

Av detta skäl har vi hittills inte kommit i djupare kontakt med musik och dans från KwaZulu Natal. Denna gång blev det dock ett genombrott. Vi mötte ett lysande uppbåd av provinsens bästa musik och dans vid högtidsdagen ”Freedom Day 1997” som ägde rum vid Kings Park Stadium i Durban den 27 april. Där framträdde också Buthelezi och hans färggranna ”hov”. Nästa dag mötte vi skolungdomar - alltifrån primary School till high School - som visade upp genuin sydafrikansk kultur. Allt med stor värdighet och stolthet. En oändlig rad av grupper som dansade, spelade, sjöng etc. Det som gjorde starkaste intrycket var den frid och utsträckta tidsuppfattning som präglade många inslag, långt ifrån stressen i tvshower. Höjdpunkten var en grupp flickor som framförde gamla sällsamma bröllopsriter samt korandet av zulufolkets skönhetsideal. En vacker fyllig flicka, långt från våra anorexiaideal, går mycket sakta och stilla på scenen under en lång stund. Klädd i traditionell klädsel med nakna bröst. Inte på minsta sätt genant. Tusen personer sitter knäpp tysta. Tusen personer känner tröst och tillförsikt.

Denna dagslånga uppvisning av zulufolkets kultur ägde rum i City Hall i Durban och hade som syfte att rekrytera grupper till en stor festival senare i maj. Under tiden pågick en demonstration utanför City Hall, där fattiga ”squatters” - de som bor i de sämsta kåkstäderna - krävde bättre bostäder och visade sitt missnöje med dagens politiker: - Glöm inte att det är vi som förde er till makten! Även där flödade zulukulturen med sång, dans och rörelse. Med färggranna tyger och teatraliska gester byggde man ”hus”. Trots sin fattigdom framträder en sångens och musiken rikedom, som får oss att återvända till de tidlösa frågorna: Vad är det som ger vårt korta liv mening och glädje?

Det tredje mötet var en presentation av zulukultur som ägde rum på Nataluniversitetet i Durban strax innan vår återresa till Norden. Här hade Patricia Opondo, en fantastisk ung kvinna från Kenya som arbetar vid universitetet och sysslar med ett svenskstött musikprojekt, bjudit in en rad grupper. En ”gospelkör” som dansade i traditionella dräkter, en ”gumboot” grupp som dansade och slog rytmer på sina gummistövlar. Det är frågan om en dansform som växt fram hos gruvarbetarna runt Johannesburg. Höjdpunkten var nog när en hel klan av zulufolket invaderade scenen med traditionella sånger och danser - barn, ungdomar, vuxna och åldringar i enorma gamla dräkter gjorda av pärlor. Alla var med, t o m busschauffören. Det fanns vita i lokalen som kände sig rädda för detta bedövande uttryck för afrikansk stolt kultur. Hela kvällen finns inspelad på video hos oss för den som vill se detta unika dokument.

Stora delar av de urbaniserade svarta fattiga samhällena runt Kapstaden och Johannesburg visar på en tragisk brist på kultur och goda mänskliga relationer. Redan generationer tillbaka

rycktes människor upp från fattiga men socialt välfungerade stamsamhällen och flyttades till främmande miljöer där andra normer och värden tog vid. Den kriminalitet och apati som är så utbredd i dessa nya miljöer har sin yttersta grund i bristen på kulturell identitet och värdighet. Det mest smärtsamma uttrycket för detta är de övergivna barnen som växer upp under de mest förnedrande förhållanden. För oss förmörkades vår vistelse efter ett nattligt möte med gatubarn på stranden i Durban, där 7-åriga små pojkar sniffade thinner, rotade efter pommes frites i papperskorgarna och kissade likt hundar mot stolpar.

Man känner en stor glädje varje gång man i någon form möter värdighet och stolthet, vare sig det gäller zionisterna som kammar sig och går med rak rygg till kyrkan på söndag eller den unga zuluflickan som med högburet huvud påminde om sitt folks stolta historia. Det är mot denna bakgrund som zulufolket på något sätt bär på en nyckel till Sydafrikas framtid. Det spelar ingen roll hur många broar och vägar vi hjälper Afrika med. Det svarta Afrika måste först och främst återfå sin värdighet och självkänsla för att vända kompassen mot fred och ett meningsfullt liv.